

KÖZLEMÉNYEK

RÁKÓCZY ROZÁLIA

SAJTÓIRÁNYÍTÁS ÉS HADSEREGPROPAGANDA A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDEJE ALATT

Sajtóirányítás

A Forradalmi Kormányzótanács a Tanácsköztársaság kikiáltása utáni első, alakuló ülését 1919. március 22-én tartotta. Ezen több fontos kérdés mellett a sajtó ügyével is foglalkoztak. Tekintettel a gyökeresen megváltozott politikai helyzetre, az új kormányzat új célkitűzéseire, amelyek megismertetése a proletárdiktatúra elsőrendű érdeke, Kun Béla javaslatára a Kormányzótanács elhatározta, hogy kötelezik a lapokat a kormányrendeletek közlésére, mégpedig teljes terjedelemben, a lapok első oldalán.¹ Ugyanezen az ülésen határoztak a sajtóirányításról is. A Belügyi Népbiztosság hatáskörébe utalva létrehozták a Sajtóügyek Népbiztosságát, vezetőjéül Göndör Ferencet, mellé Pók Ödönt és Faragó Miklóst választották.²

A Sajtódirektórium első ülése 1919. március 25-én volt. A Göndör Ferenc vezetésével összeült bizottságnak határoznia kellett a polgári sajtó ügyében és meg kellett oldania az állástalan és menekült hírlapírók ügyét. A Szabados Sándorral kiegészült direktórium elhatározta, hogy rövid úton megszüntet 11 polgári lapot, az így felszabadult papírkészletet pedig a szocializált lapoknak, elsősorban az egyesült párt két napilapjának, a Vörös Újságnak és a Népszavának adják át.³ Zár alá vétették a klérus tulajdonában álló nyomdákat, a Földműves Szövetség részére lefoglalták a Köztelek nyomdáját. Igen fontos döntés volt, hogy a megszüntetett lapok adósságait nem vállalta át a kormány, azt minden esetben a lap vagyonából tartoztak kiegyenlíteni (a későbbiekben részben ez a rendelkezés vezetett a Vörös Katona megszüntetéséhez).⁴

Nem kevésbé volt fontos — a politikai propaganda szempontjából — az sem, mi és hogyan jelenik meg a lapokban. Korábbi határozatát megváltoztatva, a Forradalmi Kormányzótanács a Sajtódirektóriumon keresztül engedélyt adott arra, hogy a lapok első oldaluk első hasábján vezércikket közöljenek, s csak

1 Párttörténeti Intézet Archivuma (a továbbiakban — PI Arch.) A Forradalmi Kormányzótanács üléseinek jegyzőkönyvei (a továbbiakban — Korm. tan. jkv.) 1. ülés március 22. 16. napirendi pont. 601. fond 1. csop. 4/a.

2 A Hadtörténeti Múzeum Gyűjteményei (a továbbiakban — HMGy) Sebestyén Arnold hagyatéka, sajtódirektórium iratok (a továbbiakban — SA) Gy. sz. 124/1979. 1919. március 25. 3. o.; valamint: a Sajtódirektórium tagjairól *Vasárnap Újság*, 66. évf. 1919. 16. sz. április 20. 173. o. Fénykép: Göndör Ferenc, Pók Ödön, Magyar Lajos, Kéri Pál, Faragó Miklós.

3 PI Arch. Korm. tan. jkv. március 28. 601. fond. 1. csop. 4/a. 5. e.

4 PI Arch. a Sajtódirektórium jegyzőkönyvei (a továbbiakban — Sdir. jkv.) 1919. március 25. 601. fond 3/2., valamint uo. március 26.

A Déli Hírlapnak vagyona nem volt, készpénze mintegy 1000 korona. Kéri Pál sajtóperében Kerekes Dezső vallomása PI Arch. Budapesti Ügyészség iratai (a továbbiakban — Bp. Ü.) 1919—IV—5—168.

A Vörös Katona c. lap költségeinek utalványozása a hadügyi tárca terhére: Hadtörténelmi Levéltár Magyar Tanácsköztársaság iratai, Hadügyi Népbiztosság (a továbbiakban — HL Hűnb) 1919. Eln. a. III. 175—1919. Utóirat: 13 991/Eln. a. I/III—639. A szákszámvevődésg anyagában nincs nyoma kifizetésnek HL Hűnb 1919. 45. doboz.

ezután tartoznak közölni a rendeleteket.⁵ Ez ügyben Szamuely Tibor hadügyi népbiztos külön is szót emelt a Kormányzótanács március 28-i ülésén, indítványozva, hogy a Vörös Katona, amely csak négy oldalon jelenik meg, ne legyen kötelezve a rendeletek szó szerinti közlésére.⁶

A Kelet-Európa közepén nemcsak politikailag elszigetelt, hanem ellenséges katonai gyűrűvel is körülvett Tanácsmagyarország számára fontos volt az is, hogy a lapokban milyen hangulatú cikkek, közlemények, riportok, politikai kommentárok jelennek meg. Ezért a Sajtódirektórium úgy döntött, hogy felállítja a cenzúrát. Ennek megszervezésével és a tervek előterjesztésével Gábor Andort és Kósa Miklóst bízta meg.⁷ Ugyanekkor határoztak az egyes lapok sorsáról is, ennek alapján napilap lett a Világszabadság és megkapta a Wodiáner nyomdát. Változatlanul jelentek meg a színházi szaklapok, az Érdekes Újság, ellenben rövid úton megszüntettek 22 kisebb kiadványt. Ezek legnagyobb része vagy ellenforradalmi, nacionalista, fajvédő lap volt, mint a Magyar Irredenta, A Cél; vagy csak a felső tízezer lapja mint A Társaság; olyan, mint a változó politikai irányvonalat mutató Katonai Lapok (akkori címén Ifjú Magyarország); avagy kis példányszámú élclap és bulvárlap.⁸

A következő ülésen bővítették a megszüntetett lapok körét, ezek közé tartozott ekkor A Nap és a Déli Hírlap. Ez utóbbit a Vörös Katona érdekében számolták fel.⁹ Ezzel kapcsolatban korábban már a Kormányzótanács is állást foglalt, s Sajtódirektórium ennek alapján mondta ki, hogy „a Déli Hírlap helyett a teljes szervezet, szerkesztőség, nyomda, kiadóhivatal átvételével a Vörös Katona jelenjen meg.” Az átszervezéssel Kéri Pált bízták meg, egyben ki-nevezték a lap szerkesztőjévé.¹⁰ Kéri azonnal bővíteni kívánta a lap terjedelmét, az átadott Újságüzem nyomdával szemben kérte a Pester Lloyd nyomdáját (ezt később a Proletár Hadsereg — A Vörös Katona utódja — meg is kapta).¹¹

A Sajtódirektórium azonban az átszervezésekkel sem tudott a legégetőbb kérdésen, a papírhányon segíteni. A papírból még nem is olyan régen önellátó Magyarország a lehető legrosszabb helyzetben volt. A rotációs papír hiánya leginkább a kisebb nyomdákat sújtotta. Ezek ugyanis a papírt naponként kapták az Újságpapír Központtól. A Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. már 1918 végén panaszkodott, hogy a Rendeleti Közlönyt kénytelen kölcsönpapírra nyomtatni.¹² 1919 márciusa után végérvényesen megszűnt a megszállt területek papírgyáraiból a szállítás (Hermanec, Nagyszlabos, Poprad, Péterfalva), az egyetlen megmaradt, dősgyőri papírgyár pedig energia- és nyersanyagbázisát veszítve el, leállt a termeléssel.

A papírbehozattalal a Forradalmi Kormányzótanács már első ülésén foglalkozott. Megbízta Landler Jenő belügyi népbiztost, hogy a papírellátásról te-

5 PI Arch. Sdír. jkv. 1919. március 25. és március 26. 601. fond 3/2.

6 PI Arch. Korm. tan. jkv. 5. ülés március 28. napirend előtt. 601. fond 1/4/a.

7 Az újság neve 1919 januárjától március végéig Vörös Katona, 5. számától A Vörös Katona. Az újságról és megszüntetésének körülményeiről l. a szerző tanulmányát a Tanácsköztársaság katonai sajtójáról Hadtörténelmi Közlemények XXVI. évi. 1979. 1. sz. 96—125. o.

8 PI Arch. Sdír. jkv. 1919. március 25. 601. fond 3/3.

9 Uo., valamint a megszüntetett lapok felsorolását l. HMGy SA 1919. március 27. 4. o. A Katonai Lapok 1885-től jelent meg Cerri Gyula szerkesztésében, 1908-tól tulajdonosa özvegy Cerri Gyuláné, szerkesztője Várnai Dezső. Címe 1919 januárjáig Katonás Nevelés. Új címe Ifjú Magyarország; Várnai halála után szerkesztője ifj. Cerri Gyula majd Cerri Károly. Csonka pld. található a Hadtudományi Könyvtárban. A Sajtódirektórium megszüntető határozata alapján utasította vissza a Hadügyi Népbiztosság a kiadótulajdonos dotációkérelmét HL Hüb 1919. 11 454/Eln. b. 3/18.

9 L. a 8. jegyz. a megszüntetett lapokról, továbbá PI Arch. Korm. tan. jkv. 5. ülés március 28. Napirend előtt.

10 L. a 8. jegyz. a megszüntetett lapokról, valamint PI Arch. Sdír. jkv. 1919. március 28. 601. fond 3/2.

11 „Kéri Pál előterjesztésére a Sajtódirektórium hozzájárul, hogy A Vörös Katona a technikai lehetőségek figyelembevételével a Pester Lloyd nyomdában jelenjék meg”. PI Arch. Sdír. jkv. 1919. március 29. 601. fond 3/2. 1919. április elején A Vörös Katona ismét kérte a Pester Lloyd nyomdát.

12 A Pallas Rt. átirata a Hadügyminisztériumnak. HL Polgári demokratikus forradalom iratai. Hadügyminisztérium 1918. (A továbbiakban — HL Hüb) 1918. 33 416/Eln. a. 1/3—174.

gyen jelentést.¹³ Böhm Vilmos, a szociális termelés népbiztosa, a Landler-féle jelentés alapján készített előterjesztésében megállapította, hogy a papírkészlet csak április 11-ig lesz elegendő.¹⁴ Az április 8-i ülésen Garbai Sándor kedvezőbb kilátásokról tudott beszámolni: útban volt Magyarország felé Bécsből 60 vagon papír, amelyért a Papierverbandnak már elküldtek futár útján 1 420 000 koronát, s további 720 000 koronát kért később esedékes szállításokra.¹⁵

A papírtakarékosságra az egyes népbiztosságok is felhívták dolgozóik és hivatalaik figyelmét, körlevélben tájékoztattak arról, hogy a Papírközpont csak 10 naponként utal ki anyagot, a visszaélések elkerülése érdekében „csakis az illetékes politikai megbízott aláírásával ellátott igénylések és kiadványok vehetők figyelembe... A könnyebb ellenőrizhetőség érdekében valamennyi... politikai megbízott juttassa el aláírását 48 órán belül az ált. kiadóhivatalhoz”. Nem valószínű, hogy ez az intézkedés hatályba is lépett, a Hadügyi Népbiztosság iratanyagában nincs nyoma.¹⁶

Időközben a nagy reményekre jogosító tárgyalások németországi és ausztriai papír behozatalára megszakadtak, a korábban lekötött mennyiség szállítása előbb csak akadozott, majd teljesen leállt. Az országban már csak rossz minőségű papír volt, a nyár derekán még meglevő párt- és népbiztossági lapok — Vörös Újság, Népszava, Tanácsköztársaság és A Vörös Katona utódja, a Proletár Hadsereg — szalmapapíron jelentek meg. A takarékoságra ugyan még egy utolsó erőfeszítéssel felhívta a figyelmet a Tanácsköztársaság című hivatalos lap július 9-én megjelent száma, de a papírért folyó küzdelem véget ért.¹⁷

A forradalmi sajtó és propaganda az analfabétizmus legnagyobb ellensége — Oroszországban a forradalmi sajtó tanította meg a népet írni-olvasni.¹⁸ Tanácsmagyarországon ehhez nem volt elegendő papír.

A forradalmi sajtóhoz és propagandához újságírókra, jó és elkötelezett újságírókra volt, lett volna szükség. A Sajtódirektórium irányítása alatt működő — még olyan jószándékú, de polgári — újságírók egy része e feladatnak nem tudott eleget tenni, de ily irányba mozdítani őket a Sajtódirektórium sem volt képes. Nem elkötelezett újságírók voltak, csak újságírók. Kötötte őket a megszokás „a kis színészekhez”, s nem értették, hogy miért kell rendeleteket közölniük, s az is letörte írói fantáziájukat, hogy nem voltak korrupciós botrányok, képviselői melléfogások (magánéletbeli szellőztetendők), viharos parlamenti interpellációk, így csak meggyőződés és tartalom nélkül lelkendeztek. Joggal állapíthatta meg a Kormányzótanács, hogy a lapok szürkék, unalmasak, uniformizáltak.¹⁹ Göndör Ferenc elkeseredetten emlékezik vissza az elnöksége alatt működő testülethez tartozó egyes újságírókra. „Egyéd Zoltán Szamuely legszemélyesebb lapjának, A Vörös Katonának volt a haditudósítója, s amikor már A Vörös Katona című Szamuely-lap sem reflektált túlbuzgó haditudósításaira, Bécsbe szökött és itt nyomban a fehér ellenforradalmárok

13 PI Arch. Korm. tan. jkv. 1. ülés március 22. 17. napirendi pont. 601. fond 1/1.

14 PI Arch. Korm. tan. jkv. 7. ülés április 2. 1. napirendi pont. 601. fond 1/6a.

15 Uo. 11. ülés április 8. 6. napirendi pont. 601. fond 1/10.

16 HL Hűnb 1919. Eln. a. III. 1946/1919. 1/1—117—119.

17 A Népvezetési Tanács 76. NT. sz. rendelete a papírtakarékosságról, nyomtatvány, irodapapír, levélpapír használatáról. Tanácsköztársaság, 1919. 85. sz., valamint a Közoktatásügyi Népbiztosság 54. KN. rendelete az időszakos sajtótermékekről. Tanácsköztársaság, 1919. 87. sz.

Rotációs papírja az ellenforradalmi kormánynak sem volt. A Hivatalos Közlöny Szegeden is rossz minőségű szalmapapíron jelent meg. Amíg azonban a Tanácsköztársaság hivatalos szervei egyéb papírt is nélkülözni kényszerültek, Szegeden a Nemzeti Hadsereg Hírszerző Osztálya 2000 iratborítót rendelt, halványkék (!) merített papírra előnyomott fejleccel, dátummal. HL HM 1919. A szegedi ellenforradalmi hadsereg iratanyaga. 762. doboz. Hírszerző osztály 100/715—100/810.

18 *Magyar Lajos*: A forradalmi sajtó. *Az Ember*, 1919. 18. sz.

19 PI Arch. Korm. tan. jkv. 11. ülés április 8. 1. napirendi pont. 601. fond 1/10.

szolgájának csapott fel Lázár Miklós oldalán. Éppen ezért én az Emberben meg is írtam erről a züllött fiatalemberről, hogy... nem sok joggal szerepel a fehérek sorában". A Vörös Katona utolsó számának vezércikkét az a Fráter Aladár írta, aki a polgári demokratikus forradalom idején zsarolni próbálta a szélsőjobboldali Bangha páter megbízásából és érdekében a Budapesti Hírlapot.²⁰ A Kormányzótanács március 28-i ülésén szóvá tették a publicisztikai nehézségeket és javasolták a sajtó élére „olyannak politikai biztossá való ki-nevezését, akinek semmiféle összeköttetése nincs a sajtóval”. Böhm Vilmos azt indítványozta, hogy a sajtóügyek intézésével a Kormányzótanács vagy a bel-ügyi, vagy a szocializálási népbiztosokat, vagy a kettőt együtt bízva meg.²¹

Magyarországi Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztosság.

10504 szám.

Eln. a. - 1919.

Valamennyi kebelbeli főcsoportnak, csoport-, és ügyosztálynak,
valamint a hadügyi népbiztossághoz beosztott politikai meg-
bizottaknak

Budapest, 1919. május hó 19.-én.

B U D A P E S T.

Tudomásul és minneztartás végett közlöm, hogy a hadügyi népbiztosság rendeleteinek, valamint a sajtónak szánt egyéb közle-ményeknek a publikálása, az elnöki csoport alá rendelt kebelbeli Sajtóosztály útján történik.

A Sajtó osztály ügykre:

- 1./ Intézkedés a kiadott rendeleteknek a hivatalos lapban /:Tanácsköztársaság:/ leendő közlése iránt.
- 2./ A hadügyi népbiztosság rendeleteinek, parancsainak, fel-hívásainak, valamint általában a közönséget érdeklő tudnivalóknak a napisajtóban leendő elhelyezése, továbbá a kiadott rendeletekről sajtókommunikék szerkesztése.
- 3./ Lapszemle, a hadügyi népbiztosságot érdeklő közlemények figyelemmel kísérése és az illetékes ügyosztály, illetve a vezetőség figyelmének felhívása.

Rendelet a Hadügyi Népbiztosság Sajtóosztályának ügyköréről. A körlevél aláírója Orlay Antal, a Sajtóosztály vezetője. (10.504/Eln. a. 1919. május 19. A Hadtörténelmi Levéltár tulajdona.)

²⁰ Göndör Ferenc: Vallomások könyve. Wien, 1922. 107., 131. o. Egyéd Zoltán tragédiája volt, hogy miután ki-szolgálta a proletárdiktatúrát, a keresztény kurzust és megcsömörlött tőle, a Szálasi-kormány meghurcoltatta, 1944-ben Sopronkőhidán elítéltette, ahonnan 1945-ben beteg szabadult.

A Vörös Katona vezércikke 1. évf. 1919. 37. sz. Fráter Aladár: Rablómese — fegyverszünetről. Fráter hírlapíró nagyarányú zsarolási kísérlete a Budapesti Hírlap ellen. Az Ember, 1918. 11. sz. 8—9. o. Bangha Béla jezsuita páter lapot akart 1918-ban vásárolni, ehhez használta fel Fráter Aladárt.

²¹ Uo. 5. ülés március 28. napirend előtt. 601. fond 1/4a.

Április 8-án a Pénzügyi Népbiztoság meghatalmazást adott a március 28-tól működő Sajtótermékek Országos Tanácsának, hogy az „összes szocializált és megszüntetett vállalatok, melyek adminisztrálása a fenti Tanács hatáskörébe tartoznak, készpénze, bankbetétjei, folyószámlái, szóval vagyoni állapotuk felett rendelkezhesen, ezt lefoglalhassa és a Pénzügyi Központnál a Sajtó Termékek Országos Tanácsa folyószámlájára írathassa.²²

A sajtót irányító szervezetek működésével általában elégedetlenség volt tapasztalható, a Forradalmi Kormányzótanács ismételten kényszerült a sajtóügyekkel és lapbeszüntetésekkel foglalkozni.²³ A viharos ülésen Landler Jenő élesen fogalmazott: „A sajtó dolgában pedig a direktóriumot szét kell rúgni. Vasmunkást vagy festőmunkást kell odaállítani”. Kun Béla a radikális megszüntetés mellett szól.²⁴ Már korábban sem tartotta megalapozottnak a Kormányzótanács aggodalmát, hogy az állástalanná váló hírlapírókat a Tanácsköztársaság ellenségévé tennék. „Miért pont újságírókat kell nekünk favorizálni? A Vörös Katona címén 30—40 újságíró helyez el a sajtódirektórium, vidékre pedig nem tudunk újságírókat küldeni. A Vörös Katona se oly fontos, mért nem jut el a frontra és nem katonalap”. De szót emelt azok ellen is, akik válogatás nélkül — a legkisebb mértékben kritikuss hangvételért — beszüntettek volna minden lapot. „A feudális sajtót el kell tiltani, de a pártban meg kell engedni az elvi és elméleti alapon álló kritikát” — ez volt határozott álláspontja.²⁵

Végül a Kormányzótanács megállapodott abban, hogy megszüntetnek minden magánvállalkozású, nem a Magyarországi Szocialista Párt, vagy a proletár-állam által kiadott újságot, Budapesten és vidéken is. Marad Az Est, a Pester Lloyd, a Vörös Újság, a Népszava, A Vörös Katona, a Világszabadság és a Volksstimme. Végleges határozatot azonban nem hoznak, amíg a nyomdászok szakszervezetével meg nem állapodnak.²⁶ Ezen az ülésen fogadta el a Kormányzótanács Vágó Béla jelentését a Sajtódirektórium átszervezéséről is.

Vágó belügyi népbiztos még mindig nem látta biztosítottak a sajtó zavartalan működését. Április 14-én Veres Mihály útján bejelentette a Sajtódirektórium ülésén, hogy az egész szervezetet átformálja és egy kilenc tagú bizottságra bizza az ügyeket. Rendezni kívánta az újságírók fizetését, 3000 koronában maximálva azt, az ellenőrzés biztosítására pedig elrendelte a számlakataszter felállítását. Így a „Sajtódirektórium léte mint adminisztratív diszpozíciós joggal felruházott szerv megszűnt. Minden jellegű kérdésben a határozathozatal a 9-es Direktóriumé, amely képviseli a nyomdai, terjesztői szakszervezetet, szemben a szerkesztőségekkel, amely csak szellemi irányítást ad.” Az újságírók számára továbbra is fennálló Sajtódirektórium ezt követően már csak a sajtócenzúrát intézte.²⁷

22 PI Arch. a Tanácsköztársaság Adatait Gyűjtő Országos Bizottság iratai (a továbbiakban — TAGyOB) 605. fond II/5 1—219. o. Másolatban 129. o. Az átutalandó betétekhez tartozott a megszüntetett Déli Hírlap vagyona is, amelyről ekkor még nem derült ki, hogy nincs és így nem tarthatja el A Vörös Katonát. A Déli Hírlap mérlegét utoljára 1916-ban készítették el, akkor 280 022, 13 korona veszteséggel zárta az évet. Déli Hírlap 1917. 9. sz. Nyílt-tér rovat. A továbbiakban a veszteség valószínűleg nőtt, a Cégbíróság többszöri felszólítása ellenére a Részvénytársaság igazgatósága nem készített mérleget. Fővárosi Bíróság mint Cégbíróság irattára, Társas cégek jegyzéke 67/B k. 214—215. o., valamint az Esti Újság (utóbb Déli Hírlap) iratai. Cégiratok 4316. A Cégbíróság következetesen Esti Újság néven kezelte a részvénytársasági iratokat, a Déli Hírlap elnevezést csak az 1919. év végétől használta 1928. február 1-ig, amikor is 14 043/8. sz. határozatával a Budapesti Törvényszék a Déli Hírlap Részvénytársaságot hivatalból törölte. Az iratok között semmiféle utalás nincs A Vörös Katona c. lapra.

23 PI Arch. Korm. tan. jkv. 11. ülés április 8. 1. napirendi pont. 601. fond 1/10.

24 Uo. A Sajtódirektórium április 6-i ülésének jegyzőkönyvét a Kormányzótanács elé terjesztette. Ebben 315 fővárosi és vidéki szaklap beszűntetését jelentették. HMGy SA 2—6. o.

25 Uo. 9. ülés. 601. fond 1/10.

26 Uo. 12. ülés április 11. 1. napirendi pont. 601. fond 1/11. A Sajtódirektórium április 6-i jegyzékét a 11. és 12. ülésen hagyták jóvá. A beszűntetettek közül katonai lap volt az Aviatika, a Hadtörténelmi Közlemények (1. még a 33. sz. jegyzet). A Bajtárs (Katonatisztek társadalmi és kritikai képeslapja), Küllüg—Hadüg.

27 HMGy SA Sdir. jkv. április 14. 1—4. o.

A Sajtódirektórium e többszöri átszervezése után április 29-én megalakult az Országos Sajtóbizottság, amely már nem a Belügyi Népbiztossághoz tartozott, mint a korábbi Sajtódirektóriumok, hanem a Szellemi Termékek Országos Tanácsán keresztül a Közoktatásügyi Népbiztossághoz.²⁸ A Szellemi Termékek Országos Tanácsa (SZTOT) Sajtóbizottsága azonban már csak az újságírók anyagi ügyeivel és a vidéki lapokkal foglalkozott.²⁹

A hadihelyzet alakulásával nem sok lap maradt hatáskörében, amint azt a Sajtóosztály vidéki csoportjának áprilisi jelentése tanúsítja. A forradalom előtt 539 politikai napi- és hetilap jelent meg (szak- és egyházi lapok nélkül), ebből napilap 175 volt. Március 21-e után 364 megszűnt, újonnan indult 14. Nem világos e statisztikából, hogy a változatlan évfolyamszámozással, de más néven megjelenő lapokat hová sorolták. Az 1919. február 2-án Makón indult Népköztársasági példaul, amelynek címe április 2-án Vörös Hírlap lett, a statisztikában reggeli megjelenésű pártlapként szerepelt, de az adatok nyilvánosságra kerülése után nem sokkal megszállt területre került, illetve április 27-én meg is szűnt, melléklapjával, a Vörös Katonával együtt. Az április 15-i statisztika szerint 189 napi- és hetilap jelent meg, ebből 28 a megszállt területen, tehát működőnek minősítettek 161 lapot, ebből 99 jelent meg naponként. A 161-ből 103 volt pártlap, 58 szocializált újság. Ez a statisztika említi szombatonként megjelenő pártlapnak a Győri Katona Újságot, amelyből mind a mai napig egyetlen példány sem került elő.³⁰

A Szellemi Termékek Országos Tanácsának elnöke Szabados Sándor népbiztos lett, aki emellett a Közoktatásügyi Népbiztosság VII. — propaganda — csoportját is vezette. A Tanács székhelye a Járásbíróság épületében (V. Markó u. 26. IV. em.), volt. A SZTOT szervezeti felépítéséről a Közoktatásügyi Népbiztosság 14. KN rendelete intézkedett.³¹ Eszerint az ügykör a következőképpen alakult: 1. A szellemi termelés irányítása — ide tartozott minden sajtótermék központi irányítása, felülbírálata, forgalomba hozatala, a napi- és szaksajtó szocializálása. 2. Technikai termelés irányítása, egyben az üzemek szocializálása is. 3. A szellemi termékek terjesztése szocializált régi és újonnan felállított szervek útján.

E harmadik csoporton belül a terjesztés gyakorlati tennivalói a II. ügyosztályra hárultak, ennek kebelében működtek a katonai megbízottak (8. csoport), akiknek munkáját Kerekes Dezső, a megszüntetett Déli Hírlap kiadóhivatali igazgatója irányította.³²

Írókat, újságírókat csak a Szellemi Termékek Országos Tanácsán keresztül lehetett foglalkoztatni. A beérkező kéziratot átvette az irodalmi és tudományos kiadó osztály lektori irodája. Innen, elbírálás után, vagy a szerzőhöz került vissza, vagy továbbították az irodalmi, illetve tudományos előadónak. A máso-

28 Uo. április 29. 1. o. Az átszervezések köréhez 1. a Sajtódirektórium jegyzőkönyveit 1919. május 3-tól július 21-ig HMGY SA.

29 L. az előző jegyzetet és PI Arch. Vidéki sajtóosztály 603. fond 2/29.

30 L. az előző jegyzetet, április 16-i jelentés.

Nem tartalmazza e jelentés — mivel a szaklapok körébe sorolták — az Aradon 1904-ben indult katonai hetilapot, a Hadsereget, amelynek kiadótulajdonosa és szerkesztője Hehs Aladár volt, de nem szerepel korábban sem a megszüntetendő lapok között. Hehs Aladár még megkapta 1919-re az újságíróknak járó vasúti szabadjegyet és kérvényezte az ez évre esedékes 2000 korona dotációt. Kérvényére a választervezet március 8-án készült el, de március 18-án ad acta tették. A kereskedelemügyi miniszter átírta a hadügyminiszternek Hehs Aladár szerkesztő vasúti szabadjegye tárgyában. HL Hüm 1919. 529/Eln. a. 1/6—7—415—417. Kérélmre a dotációról Országos Levéltár, Miniszterelnökségi iratok K 26 1919—III.

Két vidéki, rokkantak számára készült újság szűnt meg április közepén a Tanácsköztársaságot ért támadás következtében. Pozsonyban 1916. december 1-től jelent meg a Rokkantak Lapja, Nagyváradon pedig (bár megjelenési helyként Budapestet tüntették fel) a Rokkant Újság (Legénységi Hadirokkantak Országos Egyesülete hivatalos apja). Lukács József: A magyar katonai hírlapok és folyóiratok bibliográfiája II. Rákóczi Ferentől napjainkig (1705—1914). Budapest, 1942. 87. és 90. o.

A Győri Katona Újság és makói Vörös Katona: Hadtörténelmi Közlemények, XXVI. évf. 1979. 1. sz. 96—97. o.

31 Megj. Tanácsköztársaság, 1919. 29. sz.

32 PI Arch. TAGyOB Magyar Károly jelentése a Közoktatásügyi Népbiztosság iratainak felszámolásáról és Szabados Sándor tevékenységéről 605. fond II/6—II/5 b. 132—135. o.

dik fórumon is elfogadott kéziratot átnézte még az írói választmány, szakmunka esetében az illetékes szak-népbiztosság referense. Innét a központi iroda elnöki osztályához, majd a termelő osztályhoz került, amely döntött a példányszámról és felhatalmazást adott az elnöki osztálynak a nyomdai megrendelésre. Ezt az utat kellett volna megjárnia a Hadtörténelmi Közlemények valamennyi szakcikkének is, ám a lapot a papírhányra való tekintettel már április 6-án megszüntették. Ez várt volna az 1919 januárjában indult légügyi szaklapra, az Aviatikára is, de a lap szerkesztősege — Szamuely Tibor támogatását élvezve — nem vette figyelembe a megszüntető határozatot, sem a lektorok és szaklektorok népes táborát; az Aviatikát és aviatikusokat a Tanácsköztársaság szolgálatába állította és csodával határos módon július 25-ig még papírt is tudtak szerezni. Az új erőre kapott Aviatika Stromfeld Aurél mátyásfüldi látogatásáról, Dobos István és Szamuely Tibor emlékezetes kijevei repülőútjáról közölt cikkei, az újságban megjelent fényképek a lapot forrásértékűvé teszik.³³

Az április 6-i lapbeszüntetések sem jelentettek végleges megoldást, a sajtóirányítás kérdésében a döntési jogot magának fenntartó Kormányzótanács néhány nap múlva ismételten foglalkozott ugyanezzel az ügyel. Az újabb határozat nyomán a Vörös Újság lett az egyesült párt, a Népszava a kormány hivatalos lapja. Napilap maradt a Voksstimme és azzá lett a Világzsabadság, amely a földmunkások szövetségének orgánuma volt. A tervek szerint az egyes népbiztosságok kaptak lapokat, így lett a Vörös Katona a Hadügyi Népbiztosság lapja, a Pesti Napló, a Szociális Termelés és az Újság a Pénzügyi, a Világ a Közoktatásügyi, a Pesti Hírlap, a Külügyi, az egyesült Kis Újság és a Friss Újság a Földművelésügyi Népbiztosságé. A Magyar Távirati Iroda könyomatásai helyett a Közoktatásügyi Népbiztosság kiadásában egyetlen maradt, Munka címmel. Hivatalos lap volt a Tanácsköztársaság, félhivatalos pedig Az Est. Április 14-én kelt ez a határozat, s ekkor döntöttek arról is, hogy a beszüntető lapok személyzete — az újságírók kivételével — tovább is megkapja a fizetését, amíg más módon nem történik intézkedés.

Ezen az ülésen ugyan határozat született, de ez sem bizonyult véglegesnek. Ugyanezek a problémák, ugyanilyen formában, szóba kerültek a Forradalmi Kormányzótanács Politikai Bizottságának ülésein is.³⁴

A román burzsoázia időközben bekövetkezett támadása, a hadihelyzet alakulása miatt a sajtó ügye lekerült a napirendről. Lényegesen fontosabb volt, hogy a lakosság széles rétegeihez eljutó, a Tanácsköztársaság politikáját és katonai védelmét ismertető-magyarázó rölapok, propagandanyomtatványok kiadása ne szenvedjen hátrányt. A sajtóközleményeket különben is szűk területre korlátozták, a kormányzótanácsi rendeleteken kívül alig-alig tudtak más közleményeket kiadni. Valamennyi lapban megjelent a Hadügyi Népbiztosság közleménye, e szerint „csapatszállításokról és csapateltolásokról szóló híreknek lapokban, levélben, táviratban vagy telefonon való közlése és továbbítása tilos.”³⁵

S mivel a szükségszerű és politikai szempontból rendkívül fontos propagandakiadványok felemésztették a papírkészleteket, a meglevő papír pedig a hivatalos és pártlapok, továbbá a propagandaanyag szempontjából fontos volt, folyamatosan szűntek meg a lapok. Május 25-től Budapesten csak a következők jelentek meg: Népszava, Vörös Újság, Volksstimme, Világgazdaság, Pester

33 PI Arch. Sdir. jkv. 601. fond 3/2.; 1. még a 26. sz. jegyzetet.

34 PI Arch. Korm. tan. Politikai Bizottsága ülésének jegyzőkönyvei 1919. április 17. 601. fond 1/36.

35 HL Hüb 1919. Eln. a./III. 4242—1919. IV. 21. 1/120—831.

Lloyd, Érdekes Újság, Tolnai Világlapja, Képes Újság, 2—3 színházi és humoros lap. Az újonnan indultak közül fennmaradt a Proletár Hadsereg, a Szociális Termelés, a Jogtudományi Közlöny helyett kiadott Proletárjog, az Ifjú Proletár, a Nőmunkás, a Szakszervezeti Értesítő, valamint az Új Idők című szépirodalmi lap. A tudományos lapok — Természettudományi Közlöny, Magyar Nyelvőr — továbbra is megjelentek, valamint a nagymúltú Nyugat is. Az egyes népbiztoságok hivatalos lapjain kívül idegen nyelvű pártlapok is napvilágot láttak.

A vidéki lapokat, általában szocializált formában, meghagyták. 1919 június végén a meg nem szállt területeken 25 vidéki napilap és 58 hetilap jelent meg.³⁶

Az eddigi viták a sajtóról nem csupán a megszüntetés és fennmaradás kérdése körül folytak. Ennél fontosabb volt a sajtó elvi irányítása. Olyan új tartalmú, a Tanácsköztársaság értelmét és célját ismertető és hiven tükröző lapokat kellett létrehozni, új, forradalmi szellemű szerzői és szerkesztői gárdát toborozni, amely, illetve akik valóban megfelelnek ennek a követelménynek, képesek megteremteni a szocialista újságírást. „A forradalom dicsőítése banális frázisokkal nem elegendő, hanem rá kell mutatni a tényleges haladásra és föl kell tárnai azokat a területeket, ahol a haladás hiányosabb tempójú” — Lenin szavai útmutatóul szolgáltak a szocialista újságírás számára.³⁷

A proletárdiktatúra érintetlenül hagyta az 1918. évi II. Néptörvényt a sajtószabadságról, sem a kormányzótanácsi, sem a sajtódirektórium határozatok nem sértették meg azt. A Tanácsköztársaság 1919. április 2-án kiadott ideiglenes alkotmánya csak az irányító és végrehajtó hatalomról rendelkezett.³⁸ A sajtó kérdését is az e rendelet alapján összehívott Szövetséges Tanácsok Országos Gyűlése rendezte. Az 1919. június 23-án elfogadott alkotmány így rendelkezett: „A Tanácsköztársaságban a dolgozók véleményüket írásban és szóban szabadon nyilváníthatják, de megszűnt a tőkének az a hatalma, amellyel a sajtót a kapitalista gondolkodásmód terjesztésének és a proletáröntudat elhomályosításának eszközévé alacsonyította. Megszűnt a sajtónak a tőkéttől való függése is. Minden nyomtatvány kiadásának joga a munkásságé és a Tanácsköztársaság gondoskodik arról, hogy a szocialista eszme az egész országban szabadon terjedjen.”³⁹

Terjesztés, propaganda, hadseregpropaganda

Hogy a „szocialista eszme az egész országban szabadon terjedjen”, tulajdonképpen megfogalmazása volt annak a gyakorlatnak, amelyet a tanácsköztársasági irányító szervek, a sajtóügyek állami kézbe vételével, az első percek-től kezdve követtek. A Sajtódirektórium már március 27-i ülésén állást foglalt a propaganda mellett a terjesztés kérdésében is, biztosítva a szervezeti és tárgyi feltételeket a terjesztési és propagandamunka zavartalan lebonyolításához.⁴⁰

A Szellemi Termékek Országos Tanácsa szocializálta az Általános Beszerzési

³⁶ Siklós András: A magyarországi sajtó a forradalmak időszakában 1918—1919. *Magyar Könyvszemle*, 79. évf. 1963. 1—2. sz. 80—81. o. és *uő.*: Az 1918—1919. évi magyarországi forradalmak. Források, feldolgozások. Budapest, 1966. 60—61. o.

³⁷ *Népszava*, 47. évf. 1919. 93. sz.

³⁸ A Forradalmi Kormányzótanács és a Népbiztoságok rendeletei. Szerk. Pongrácz Jenő. Budapest, 1919. (Tanácsköztársasági törvénytár 1—5. füzet) (a továbbiakban — Tanácsköztársasági törvénytár) 1. füzet 43—47. o.

³⁹ A Tanácsköztársasági alkotmánya 8. § Sajtószabadság. Megj. Tanácsköztársaság, 1919. 78. sz.

⁴⁰ PI Arch. Sdir. jkv. 1919. március 27. 601. fond 3/2.

és Szállítási Részvénytársaságot, annak kiépített szervezetét állította a vidéki sajtóterjesztés szolgálatába.⁴¹ A fővárosban megszervezték az utcai és a fedél alatti árusítást. Mindkét árusítási formánál eltörölték az óvadékot, ezzel lehetővé tették, hogy bárki árusíthasson újságot. Az igények a Rökk Szilárd utcai lapelosztó központhoz futottak be, s innét indultak a szállítmányok.

A Vörös Újságot és a Népszavát a párt maga terjesztette. A terjesztésnek ez a formája nagyobb önállóságot jelentett, viszont nagyobb körütekintést, pontosabb szervezést igényelt és nagyobb kockázattal járt. „Nagy papírinség folytán csak 5%-ot veszünk vissza” — táviratozta május 14-én a Népszava szerkesztősege a megyei direktóriumoknak — „Ennél többet eladott lapoknak tekintünk. Csak annyit rendeljen, amennyire szüksége van.”⁴²

A Vörös Újság április elsejétől előfizetési felhívást tett közzé. A lapot majdnem önköltségi áron bocsátották az előfizetők rendelkezésére. A Vörös Újság abban is részt vállalt, hogy a többi sajtótermék terjesztése minél simábban, zavartalanabban történhessen. Cikkekben, riportokban ismertette és népszerűsítette a SZTOT Terjesztési Csoportjának feladatát, célját, munkatársainak sokirányú tevékenységét. Felvilágosítással szolgált arról is, hol és milyen formában lehet bejelenteni a lapigényeket.⁴³

A sajtótermékek terjesztését a SZTOT végezte a Közoktatásügyi Népbiztosságon belül, Szabados Sándor irányításával, aki a mellérendelt propaganda-csoportot is irányította. A Terjesztési Osztály kebelében külön egységet képezett a már említett hadseregpropaganda csoport, amely a frontot volt hivatva sajtótermékekkel és röpiratokkal ellátni.⁴⁴

Azon túlmenően, hogy terjesztési ügyekben a Vörös Újság segítette a Közoktatásügyi Népbiztosság munkáját, a szocializmus állami propagandáját is figyelemmel kísérte. Kommunista kultúra címmel állandó rovatot indított, ebben a kulturális — múzeumi, színházi, szabadegyetemi — hírek mellett teret szentelt a propagandamunkának is. Ezen kívül cikkekben, riportokban ismertette — s ha kellett, bírálta — a Közoktatásügyi Népbiztosság propagandistáinak munkáját. A propagandáról szóló valamennyi cikk következetesen szólt a jó propaganda szükségessége mellett, összehasonlítást téve a korábbi és a tanácsköztársasági munka között.

„Propaganda munka, a nép széles rétegeinek felvilágosítása, ismeretes szavak már a múltból is, de mindig és mindvégig csak üres szavak, jól hangzó frázisok maradtak . . . Csak szemfényvesztés volt a régi uralom részéről az egész akció, hiszen létérdekük szólott az ellen, hogy a tömegek végleg tudáshoz juthassanak . . .

A proletárruralom ezzel szemben éppen a dolgozó néptömegek kezébe teszi le sorsuk irányítását, a hatalom gyakorlása ezentúl csakis azoknak részvételével történhetik, s ezért aligha van elsőrendűbb érdeke, minthogy a dolgozó proletárok milliói tényleg érdeklődést tanúsítsanak a közügyek iránt, s kellő képzettséget nyerjenek . . .

Propaganda munka a nép széles rétegeinek felvilágosítására tehát a proletár-

41 Uo. TAGyOB Magyarai jelentés. 605. fond II/5. 132—219. o. Az Általános Beszerzési és Szállítmányozási Rt.-től, amely a Kereskedelemügyi Minisztériumtól 72 821/III. 1912. sz. alatt kizárólagos jogot kapott sajtótermékek szállítására és árusítására, a Minisztertanács 1843/1919. III. 12. sz. alatt ezt a jogot megvonta. Az intézkedés azonban az adminisztráció útjain lassan haladt, így a Tanácsköztársaság az érintetlen szervezetet szocializálhatta. L. még a tárgyban OLME K 26 1919—III. 1207.

42 PI Arch. 606. fond 6/4 1—72. o., az idézett távirat 51. o.

43 *Vörös Újság*, 2. évf. 1919. 58. sz. és 84. sz. Kommunista Kultúra — Propagandatermékek terjesztése (a továbbiakban VU).

44 PI Arch. TAGyOB 605. fond II/5. 1—219. o.

A Közoktatásügyi Népbiztosság propaganda csoportjáról: PI Arch. Korm. tan. jkv. 5. ülés, március 28. Kunfi Zsigmond bejelentése Szabados Sándor osztályvezetői megbízatásáról. 601. fond 1/4 a.

államban nem frázis, nem kortes csaholás, hanem a legelső és legfontosabb teendő, amely nélkül a tulajdonképpeni alkotó munka el sem indulhat, a szocialista célok valóra nem válhatnak.⁴⁵

A Közoktatásügyi Népbiztosság rendelkezése a propagandáról a Tanácsköztársaság című hivatalos lap június 11-i számában jelent meg. A rendelkezés több, a gyakorlati munkát irányító paragrafusa mellett a propaganda tartalmi fontosságát hangsúlyozta.⁴⁶ A Közoktatásügyi Népbiztosság elveiben helyes úton járt, a gyakorlatban a megjelent röpiratok azonban nem tükrözték ezt a következetes elvi állásfoglalást. Részben azért, mert túl sokféle röpirat jelent meg, részben azért, mert nem mindegyik színvonala felelt meg a követelményeknek. A Közoktatásügyi Népbiztosság és a SZTOT égisze alatt április közepétől 84 féle falragasz és 334 féle propagandairat jelent meg (füzet, röpcédula, röpirat, brosúra és egyéb aprónyomtatvány), mindez 23 millió 710 ezer példányban.⁴⁷

Az az ipari vagy agrárproletár, akinek naponta többfajta röpirat jutott a kezébe, különböző — egymástól sok esetben igen eltérő — színvonalon, nehezen tudhatott eligazodni a számára új, bonyolultnak látszó társadalmi kérdésekben, újonnan kialakuló birtok- és tulajdoni viszonyokban. A rossz, tehát felesleges röpiratok ellen érélyes cikket jelentetett meg a párt lapja: „Papírinség idején is igaz, hogy jó röpiratból százezer példány is kevés, rossz röpiratból ezer példány is sok. Kár a papírért, amit jobb célra is fel lehetett volna használni. Kár a szedésért. Kár a munkáért. Száz röpirat közül 10 jót kihalászni nem a földművelő proletárok, hanem a népbiztosság embereinek dolga legyen.”⁴⁸

Az egyes népbiztosságok külön is foglalkoztak propagandamunkával, röplapok kibocsátásával, tevékenységükről azonban nem sok adat maradt fenn. Kévs a vizsgálható anyag a Hadügyi Népbiztosság és elődje, a Hadügyminisztérium propagandájáról is.

Az első kísérlet a külön hadseregpropaganda megteremtésére 1918 novemberében történt. Friedrich István államtitkár aláírásával jelent meg a belső rendelkezés, amelynek alapján a Hadügyminisztérium kebelében külön sajtóosztályt állítottak fel. E rendelkezés alapján azonban a propagandaügyek az Elnöki 10. osztálynál maradtak.⁴⁹ Ez az ügyosztály nem sokáig volt az Elnöki 10. osztály hatáskörében. 1918. november 25-i keltezésű az újabb rendelkezés: „A propaganda ügyek vitelére egy külön önálló osztály szervezetet (31. oszt.) vezetője Hacsak Géza.”⁵⁰

Hogy ez a minisztériumi propagandaosztály miként tevékenykedett, az iratokból nem állapítható meg. Tevékenysége valószínűleg a leszereléssel, majd a toborzással kapcsolatos plakátok kiadásában merült ki.⁵¹ A visszaemlékező egykori katonák nem erről, hanem a hozzájuk eljutott pártpropagandáról be-

45 VU 2. évf. 1919. 58. sz.

46 A Közoktatásügyi Népbiztosság 39. KN. rendelete a propagandanefolyamok szervezéséről. „A proletárdiktatúra legfontosabb feladata a proletárelkeket a szocialista világnézettel átítani.” Megl. Tanácsköztársaság, 1919. 63. sz.

47 PI Arch. TAGyOB 605. fond II/5 1—219. o. A TAGyOB-nyagban szereplő számok a Közoktatásügyi Népbiztosság pénzügyi kimutatásaiából kerültek a Szabados Sándor tevékenységét vizsgáló aktákba. Nem az eredeti okmányok vannak itt összegyűjtve, hanem Magyar Károlynak az eredeti alapján készült jelentése.

Az itt feltüntetett mennyiség sokkal több, mint amit a Közoktatásügyi Népbiztosság jelentésében a Tanácsok Országos Gyűlése elé terjesztett. Ebben azonban az adatok csak az 1919. március 21. és június 1. közötti időre vonatkoznak: 81 féle könyv és füzet, összesen 3 millió 783 ezer példányban, ezen kívül román, szerb, szlovák, horvát, cseh, héber nyelven összesen 5 millió 951 ezer kiadvány.

Ezen jelentés egy másik részében olvasható, hogy 38 féle magyar plakát, 74 féle magyar és 75 féle nemzetiségi röplap, 51 féle magyar és 22 féle nemzetiségi könyv jelent meg. Példányszám itt nincs. PI Arch. A. II. 7/12 96. o. Közli: A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai 6/b kötet. Budapest, 1960. 61—77. o.

48 VU 2. évf. 1919. 106. sz.

49 „A sajtóosztály feladata nemcsak tájékoztatni, hanem amennyire lehetséges, irányítani is a sajtó munkáját.” HL Hüm 1918. 29 737/Eln. a. 1/5—233.

50 Uo. 29 780/Eln. sz. rendelet. 31 666/Eln. a. 1/5—251.

51 A hazatérő katonák felruházása... Leszerelő helyek kijelölése... HMGy Nyomtatványtár 2252/Nyt. 1—6.

szélnek. Szabó Sándor, a 32. vörös gyalogezred katonája mondta, hogy 1918 decemberében rendszeresen olvasták a párt röplapjait és a Vörös Újságot, „három katoná járt ki az ablakon érte”.⁵²

A külön hadseregpropaganda nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Hacsak Géza lemondott, a propagandaügyek visszakerültek a Sajtóosztályhoz.⁵³

A Tanácsköztársaság kikiáltása után nem éledt újjá a hadseregpropaganda csoport, vagy ha létezett is, nem működött, nem volt kapcsolata a népbiztosokkal, sem a Sajtódirektóriummal, sem a nyomdákkal, kiadókkal, újságírókkal. Szamuely hadügyi népbiztosnak sem lehetett tudomása a Hadügyi Népbiztoság propaganda csoportjáról, ugyanis a katonák körében végzendő propagandához a Sajtódirektoriumtól kért segítséget, „katonai dolgokhoz is értő újságírókat.”⁵⁴

A népbiztosságok átszervezésének idejére esik az új hadseregpropaganda csoport életre hívása. A Kormányzótanács április 2-i és 3-i ülésén foglalkozott a Közoktatásügyi Népbiztosság átszervezésével és úgy döntött, hogy ennek keretén belül állítják fel a Hadsereg Propaganda csoportot is. Az ügyosztály vezetőjévé Szamuely Tibort nevezték ki, aki egyúttal Lukács György, Kunfi Zsigmond és Szabados Sándor mellett közoktatásügyi népbiztosi kinevezést is kapott.⁵⁵

A Közoktatásügyi Népbiztosság szervezeti felépítése nem tükrözi ezt az állapotot. A Szocializmus állami propagandája elnevezésű csoport Szabados Sándor vezetésével a Közoktatásügyi Népbiztosság VII. csoportja volt és négy részre tagozódott:

1. Tudományos propaganda
2. Munkásfőiskola
3. Továbbképző tanfolyamok
4. Ifjómunkás-propaganda.

Nincs külön kiemelve a hadseregpropaganda a későbbi átszervezés során sem. A június 24-e után ismét átszervezett Közoktatásügyi Népbiztosságnak három főcsoportja maradt. Ezek közül a III. volt a Propaganda főcsoport, ismét Szabados Sándor vezetésével.⁵⁶

Mindezek ellenére a Hadsereg Propaganda csoport Szamuely Tibor vezetésével működött. Kétirányú tevékenységet fejtett ki: irányította a határon belüli és a határon kívüli propagandát. A csoportnak külön sajtóosztálya volt, feladata a kül- és belföld tájékoztatása, kapcsolattartás a különböző propaganda-csoportokkal, a hadseregfőparancsnoksággal, annak tájékoztatása, valamint a harcoló alakulatok tájékoztatása.

52 HL visszaemlékezések 134/2. Szabó Sándor 32. gyalogezred, Rozsnyai Rudolf 32. gy. e.; Teleki László 86. gye.
53 A Sajtóosztály egyik vezetője ekkor Lajtos Géza vk. szds. Visszaemlékezéseiben azt írta, azért kérte magát vissza a sajtóosztályhoz, hogy némi befolyással lehessen az eseményekre. A későbbiek folyamán aktív szerepet játszott a Friedrich-féle kormányalakítás előkészítésében HL Hüb. 1919. 124/2—4. 2—4. o.

54 „Szamuely népbiztostól értesítés jött, hogy szükség lenne katonai dolgokhoz is értő újságírókra. A Sajtódirektórium a maga részéről Komáromi, Uray és Várnay hírlapírókat ajánlja ugyan, de lehetőleg állástalan hírlapírókat alkalmazzanak. Ügyintéző Persián Adám.” PI Arch. 601. fond 3/2.

55 „Szamuely Tibor a propaganda-ügyosztály vezetését vállalja úgy, hogy a hadügyi propaganda egyesítették a közoktatásügyi propagandával és ő átmegy a Közoktatásügyi Népbiztossághoz.” PI Arch. Korm. Tan. jkv. 7. ülés április 2. PI Arch. 601. fond 1/6 a. és uo. 8. ülés április 3. 1/7.

56 *Bellér Béla*: Az 1918/19-es forradalmak közoktatáspolitikája. *Századok*, 113. évf. 1979. 2. sz. 183—229. o. A TAgYOB anyagában erre az időszakra vonatkozóan a következő található: a Közoktatásügyi Népbiztosság VII. foglalkozott a szocializmus állami propagandájával. Őt részre tagozódott e csoport: tudományos propaganda, ifjómunkás propaganda, továbbképző tanfolyamok, hadseregpropaganda és a Munka című könyvkiadó szerkesztősége és kiadóhivatala — és mivel ez az orgánus volt a vidéki sajtó hírforrása, ide tartozott a vidéki sajtóosztály. Magam ezzel az adattal nem találkozom, a Közoktatásügyi Népbiztosság iratait eredetiben nem volt módomban átnézni. L. még a 32. és 47. sz. jegyzetet.

A Közoktatásügyi Népbiztosság e VII. (propaganda) csoportja mellett működött, szintén a Közoktatásügyi Népbiztosságban belül a Szellemi Termékek Országos Tanácsa is, szintén Szabados Sándor irányításával, ennek II. ügyosztályában a 8. volt a katonai megbízottak csoportja. L. a 3. sz. jegyzetet.

A Hadsereg Propaganda csoport irataiból alig maradt valami az utókorra, a csoport ügyiratainak gyűjtőjében viszont számtalan távirat van, amelyeket a vidéki alakulatoknak küldtek. Feladóként A Vörös Katona című lap szerkesztője és kiadóhivatala szerepel. A táviratokat a szerkesztőség a propagandacsoport utasítására küldte szét, érdeklődve a még felmerülő igények iránt is. „Mától kezdve négyezer Vörös Katonát küldünk, gondoskodjék székely ezred elvtársai között való szétosztásról. Sürgönyválaszt, lap megérkezik-e, értesítést, székely ezred részére hova küldendő még lap, kinek és mennyi Vörös Katona.”⁵⁷ Azt, hogy ezeket a Hadsereg Propaganda csoport utasítására küldték szét, egy másik távirat bizonyítja: „Szamuely politikai megbízott rendeletére 1919. április 4-től 10. Dandárcsoport részére, Miskolc, 600 pld. Vörös Katonát küld a szerkesztőség”.⁵⁸

Április 11-én a Hadügyi Népbiztosság 8. (politikai) osztályától is mentek táviratok a vidéki parancsnokságokhoz: „Politikai megbízottak azonnal jelentések, van-e megfelelő mennyiségű propagandairat és forradalmi röplap birtokukban... A politikai megbízottak és a propaganda bizottság között állandó futárösszekötés tartandó fenn”. Erre a táviratra válasz is érkezett: „Kérünk az 5. vörös hadosztály részére kb. 8000 főt számítva alkalmas felvilágosító röpiratokat és újságokat küldeni, lehetőleg kommunista iratokat. Ez sürgős és fontos volna.” Április 14-én szintén táviratban jelezte a politikai osztály, hogy az anyagot összeállították és az alakulat azonnal küldjön érte futárt Budapestre.⁵⁹

A Hadügyi Népbiztosság 8. osztályának táviratai azonban csak részben mentek a Közoktatásügyi Népbiztosság Hadsereg Propaganda csoportján keresztül. A cím, amelyet a 8. osztály a vidéki alakulatokkal közölt, többnyire az Esterházy u. 30. A Vörös Katona szerkesztője a Röck Szilárd utca 32-ben volt, a Közoktatásügyi Népbiztosság Szellemi Termékek Országos Tanácsa a Markó utca 25-ben, ennek terjesztési csoportja a Lónyai utca 9-ben, a Hadsereg Propaganda csoport pedig a Nemzeti Palotában. Az Esterházy utca 30. szám alatt az Országos Propaganda Bizottság hivatala volt. Az Országos Propaganda Bizottság egészen augusztus 1-ig működött. Az ellenforradalom hatalomra jutása után megpróbálták saját propagandaminisztériumként munkába állítani — külön katonai csoporttal — de ez a próbálkozás rövid idő alatt megbukott.⁶⁰

A Közoktatásügyi Népbiztosság Hadsereg Propaganda csoportjának sokirányú tevékenységéről maradtak tárgyi emlékeink. Így néhány fénykép a képgyűjteményből, amelyek a csoport feloszlása után a Nemzeti Múzeumba, majd a Hadtörténeti Múzeumba kerültek. Valószínű, hogy külön haditudósító szolgálatot is akartak felállítani, iratanyaga azonban nincs.⁶¹

Bár a Hadügyi Népbiztosság propagandamunkáját nem hangolta össze a Közoktatásügyi Népbiztosság megfelelő csoportjának munkájával, rendeleteivel segítette azt. A Hadügyi Népbiztosság elnöki a. osztálya április 23-án rendelet-

57 PI Arch. 606. fond 6/4 02. o.

58 Uo. 64. o.

59 HL Hüb 1919. 12. doboz 12/17 és 12/228.

60 „...az 5. hete felállított propaganda ministerium nem dolgozik, a minister még be sem ment a ministeriumba (Esterházy u. 30)” 15 441/IX. Eln. 8. oszt. folytatólagos iratszámolás. HL HM 1919. 693. doboz, Esterházy u. ma Puskin u., Lónyai u. ma Szamuely u. Nemzeti Palotának a királyi várat nevezték el az októberi forradalom alatt.

61 Katonák az 1. gyalogezred Üllői úti laktanyájában: 1918. december, 1919. január; az 1919. július 21-i népgyűlés a Rákóczi téren. Engländer Miksa felvételei. Korabeli nagytás, kartonra ragasztva. Hátlapon: „MN Múzeum Könyvtár — Proletár Diktatúra” téglalap alakú gumibélyegző 92, 93. ill. 94-es leltári számmal. Fehér temperával HP 202, HP 203, illetve HP 204 jelzés. HMGy. Fotóarchivum 5603, 5613, 5614/Neg.

Irodalom: A Közoktatásügyi Népbiztosság Hadsereg-Propaganda osztályának képgyűjteményéről. Vasárnapi Újság, 66. évf. 1918. 24. sz. 277—280. o.

Téglalap alakú, 13×55 cm-es gumibélyegző, felirata: „VÖRÖS HADSEREG TUDÓSÍTÓ IRODÁJA, Budapest, IV. Fővám tér 2—3.” HMGy. Bélyegzők 1520/Bé.

tervezetet készített, hogy a kaszárnyákban, s mindenütt, ahol katonák nagyobb csoportja tartózkodik, sajtóbizalmiit válasszanak maguk közül és kérte a sajtóbizalmiak nevét.⁶²

A Közoktatásügyi Népbiztosságon működő Hadsereg Propaganda csoport mellett a Szellemi Termékek Országos Tanácsa is irányította katonai megbízottain keresztül a hadsereg propagandáját, hatáskörükbe tartozott a front ellátása időszaki kiadványokkal, röplapokkal.

Az együttműködés nem volt zökkenőmentes, az ellátás nem volt egyenletes, tekintettel arra, hogy a sajtótermékekről ugyan a Szellemi Termékek Országos Tanácsának tudomása volt, tehát propagálhatta és terjeszthette őket, de a röplapokról és propagandakiadványokról nem mindig szerzett tudomást, ezek ugyanis a SZTOT megkerülésével is megjelenhettek.

Az alakulatokhoz a SZTOT Terjesztési csoportjának katonai megbízottja, Kerekes Dezső is elküldte a maga táviratait, amelyekben arról érdeklődött, hogy mennyi az alakulat létszáma, milyen az anyanyelve és ki gondoskodik az újságok szétosztásáról.⁶³

Kerekes Dezső csoportja a hadrakelt seregen kívül a polgári lakossághoz is szerette volna a katonai röpiratokat és főként A Vörös Katonát eljuttatni. A vidéki munkástanácsokhoz intézett körtáviratban kérték, hogy felmérve a helyi igényeket, jelentsék azt, és a gyorsáru csomagban küldött katonalapot ingyenesen osszák szét a lakosság körében. A munkástanácsok általában válaszoltak, vagy legalábbis jelezték, hogy megkapták a csomagokat. Ahonnét nem érkezett vissza semmi, oda általában felelősségrevonó táviratot küldtek, mint Matyók Gyulának Zalaegerszegrre: „Semmi értesítés, Vörös Katona megérkezett és osztják-e”. Hasonló tartalmú táviratot küldött a katonai megbízottak csoportja Szolnokra is.⁶⁴

Végül megpróbálták egyesíteni és egységesíteni a hadseregpropagandát és a katonai lapterjesztést. „A Közoktatásügyi Népbiztosság keretében alakult Szellemi Termékek Terjesztési Központja IX. Lónyai u. 32. sz. alatti új helyiségében megkezdte működését... A Terjesztő osztály szorosan együttműködik a Hadsereg Propaganda Osztállyal, amely egységesen irányítja katonáink összes kulturális szükségletét... A Terjesztési Osztály és a Hadsereg Propaganda közös Sajtóosztálya Lónyai u. 32. kéri az alakulatokat, igényeljenek lapot, illetve írjanak a hadsereg életéről.”⁶⁵

A hadsereg propagandaanyaggal való ellátásában, azok mennyiségében és minőségében alapvető követelmény volt annak figyelembevétele, hogy az osztályalapon létrehozott magyar Vörös Hadsereg védelmi célra felállított hadsereg, amelynek személyi összetétele a hadsereg szocialista jellegét erősítette. Ezt a jelleget voltak hivatva erősíteni és megtartani a parancsnoki helyeken tevékenykedő tisztek mellé beosztott politikai megbízottak. A politikai biztosok feladata közé tartozott az is, hogy a katonák számára a felvilágosító röpiratokat, újságokat biztosítsák. A politikai megbízottak, helyetteseik, illetve az általuk kinevezett agitátorok tevékenysége azonban meglehetősen esetleges volt, főképpen azért, mert munkájuk központi irányítása sem volt egységes.⁶⁶

A politikai megbízottak munkájának, a frontpropagandának hathatós megszervezése, egységes irányítása érdekében a Közoktatásügyi Népbiztosság május végén átiratot intézett a Hadügyi Népbiztossághoz, ebben meglehetősen rö-

62 HL Hüb. 1919. Eln. a/I. 8277—1919. 1/31. 242.

63 PI Arch. 606. fond 6/24 7—8. o. L. még a 32. és 56. jegyzetet.

64 Uo. 6/4 62. o.

65 VU 2. évf. 1919. 84. sz.

66 *Mucs Sándor*: A Vörös Hadsereg politikai arculata. A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulójára rendezett tudományos ülészak IV. szekciójában elhangzott korreferátum, 1979. március 7. Megj. Budapest, 1980. 359—364. o.

vidséggel az alábbiakat közölték: „A múltakban fennállott, de akadály miatt alig működhető hadseregpropaganda-osztályt átszervezem.”⁶⁷ Ugyanazon a napon kelt egy másik levél is Szabados Sándor megbízásából. Ez részletesebben ugyan csak a hadifényképezéssel foglalkozik, de általános érvényű megállapításokat is tesz. „A Tanácsköztársaság illusztratív propagandája nem áll arányban sem a küzdő hadsereg teljesítményével, sem a mögöttes országrész proletárjainak áldozatkésztségével és munkásságával. Sürgősen szükséges: a hadifényképtudósítók egészséges katonai szervezése és irányítása, mert csak így készülhetnek úgy a küzdő hadseregről mint a pótkereteknél és hadi üzemekben olyan fényképfelvételek, amelyek kizárólag a hadseregpropagandát szolgálják. Az így nyert és terjesztésre alkalmas fényképeket úgy az illusztrált lapokban, mint a külföldön és magánkörökben fogjuk terjeszteni és a terjeszthetőségnek katonai szempontból való cenzúrálosa végett egy megfelelő katonai szervnek ügyosztályunkhoz való állandó kiküldését kérjük.”⁶⁸

Arról, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság Hadsereg Propaganda csoportjához vezényeltek-e végül katonai dolgokhoz, sajtóhoz, propagandához, fényképezéshez is értő, megfelelő embert, nincs tudomásunk. Májusban már megindult a Proletár Hadsereg, a lap szerkesztősége maga intézte a terjesztést és a propagandát is, mindkettőt sokkal eredményesebben, mint a Hadügyi Népbiztosság, vagy a SZTOT korábban a Vörös Katonáét. Május végén, júniusban a katonai jellegű röplapoknak — a hadi eseményekről tudósító plakátoknak — politikai jelentősége volt nagyobb. Kiadásukkal és terjesztésükkel intenzívebben foglalkozott a Szellemi Termékek Országos Tanácsa és maga a párt is.⁶⁹

A Hadsereg Propaganda csoportot a Forradalmi Kormányzótanács 1919 júliusában feloszlatta.⁷⁰

Nincs sok remény arra, hogy a csoportban dolgozókról, a csoport munkájáról többet megtudjuk. Ha a feloszlítás után maradt is ügydarab, az a később felállított kultúrpropaganda osztály iratanyagához, így a Haubrich József házikezeléséhez tartozó gyűjtőbe került. Augusztusban, amikor a „tisztogató” munkát elkezdték a Hadügyminisztériumban, az első ténykedések egyike a kultúrpropaganda osztály és a katonai színházak csoportjának azonnali beszüntetése volt. Az itt talált iratokat szétválogatták, az egyes osztályokat érintő darabokat kiemelték és átküldték az illetékes osztályhoz. Az oda megérkezésnek azonban nincs nyoma és sajnos iratjegyzék sincs arról, pontosan mit is küldtek át és hová. Azokat az ügyiratokat, amelyeket nem tudtak sehová sem besorolni, külön gyűjtőbe tették „Haubrich íróasztalában talált iratok” cím alatt, ezek között azonban számunkra jelentős darabok nincsenek.⁷¹

A Hadsereg Propaganda csoport nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a propagandamunka azonban továbbra is országos jelentőségű volt. A tanácsok országos gyűlése után külön hangsúlyt kapott a harcoló alakulatok körében folytatott sajtópropaganda, de nagyobb mérvű kibontakozásra már nem volt lehetőség. A Közoktatásügyi Népbiztosság 54. számú rendelete erősen korlátozta a nyomtatott anyag megjelentetését, különösen az időszaki sajtóét. 1919.

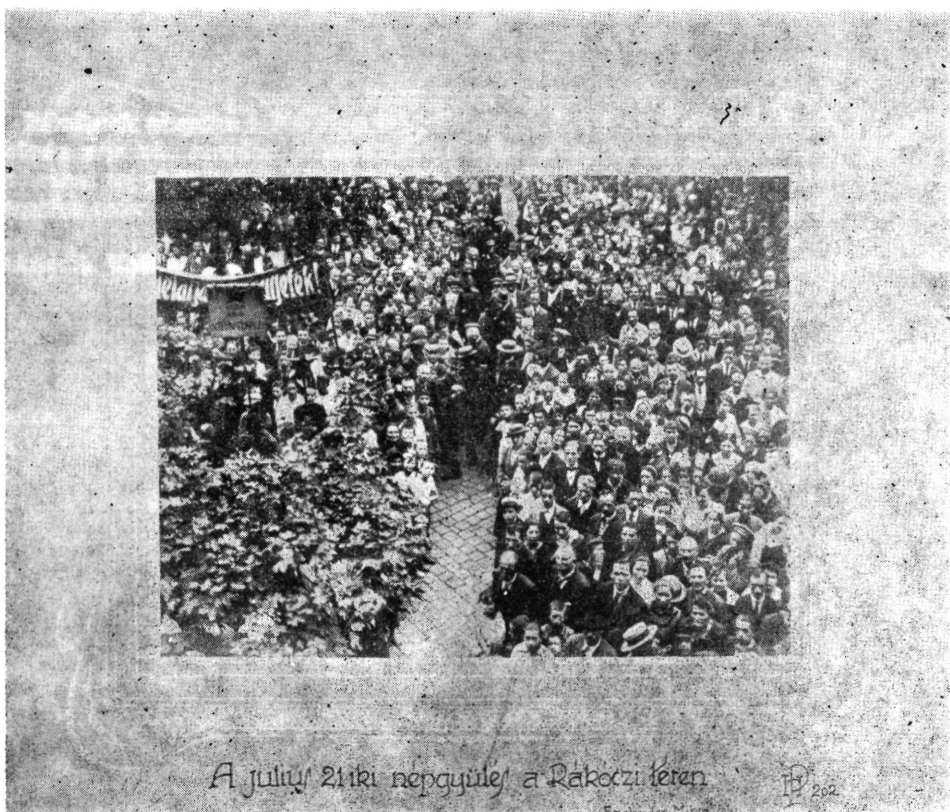
67 HL Hüb. 1919. 124/8—579.

68 Uo. 124/8—580.

69 *Pór Bertalan*: Feleségeitekért, gyermekeitekért előre! Seidner plakátgyár 1604/Nyt. Proletárok! Dicsőséges Vörös Hadseregünk két napi szívós harc után... Világosság ny. 2371/Nyt. Diadalmasan előrenyomuló vörös csapataink... Újságüzem ny. 1851/Nyt. HMGy. Plakáttár.

70 PI Arch. TAGyOB 605. Iond II/5.

71 „14 258/Eln. a. 1919. augusztus 4. Valamennyi kebelbeli osztálynak és csoportnak. A folyó évi 13 885/Eln. a. sz. rendelettel felállított 27/b. osztályt azonnal beszüntetem. A miniszter helyett Horovitz.” HL HM 1919. 687. doboz. A hivatkozott 13 885/Eln. a. sz. rendeletet nem találtam meg az eredeti okmányok között, a Vörös Hadsereg Rendeleteiben (a Tanácsköztársaság előtt és után Rendeleti Közlöny) nem jelent meg, valamint 18 587/1919. XI. 3. Eln. a. Haubrich íróasztalában talált iratok. Uo. 687. doboz. Eln. a. III. tétel 3 — 22 420.

A július 21-iki népgyűlés a Rákóczi téren

HP 202

Az 1919. július 21-i Rákóczi-téri népgyűlés. Eredeti kép a Hadsereg Propaganda csoport gyűjteményéből, Engländer Miksa felvétele. Az anyag a Magyar Nemzeti Múzeumba, majd a Hadtörténeti Múzeumba került az üvegnegatívokkal együtt. A kép jobb alsó sarkában az eredeti nyilvántartási szám: HP 202. (A Hadtörténeti Múzeum tulajdona.)

július 15-től, tekintettel a papírhiányra, csak az adhatott ki lapot, akinek erre a SZTOT új engedélyt adott. „Ily engedélytől van függővé téve a jelzett időponttól kezdődőleg azoknak az időszakos lapoknak megjelenése is, melyek a rendelet kihirdetésekor már megjelennek és nem vétetnek ki e rendelet hatálya alól a népbiztosságok kiadásában megjelenő időszakos lapok sem.” A rendelkezés kötelezte a lapengedélyek kérőit, hogy jelentsék, minő és mennyi papírkészletük van. Az engedély megadását ettől és a Papír- és Nyomdaanyag hivatal véleményétől tették függővé.⁷²

A Budapesten ekkor még megjelenő lapok — Vörös Újság, Népszava, Proletár Hadsereg, Tanácsköztársaság és néhány hivatalos lap — számára is csak rossz minőségű, barna szalmapapír maradt.

A szocializmus állami propagandája ebben az évben még egyszer az érdeklődés középpontjába került. Igaz, lényegesen szűkebb réteg, az ellenforradalom képviselői próbálták megérteni, mit jelenthetett ez a pár szó, mit takarhatott ez a számukra teljesen új fogalom. És mindössze ennyit sikerült megérteniök:

72 A Közoktatásügyi Népbiztosság 54. KN. sz. rendelete. Megj. Tanácsköztársaság, 1919. 87. sz.

Magyar hadügyminisztérium

17039. sz. á. n.

Eln. a. 1919.

Kebelbeli K Ö R R E N E L E S T

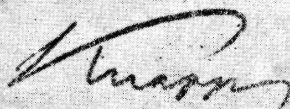
Valamennyi kebelbeli főcsoport és csoport főnöknek
osztályvezetőnek, szakosztályvezetőnek, szakosztályvezetőnek s. h.
főigazgatónak katonai különítmény parancsnokságok

B Ü D A P E S T.

Budapest 1919. évi október hó 26. -án.

Elrendelem, hogy a mennyiben a hivatalos levelezéseknél a folyó évimárcius 21-től augusztus 1-ig uralkodott rendszerre vagy annak szerveire hivatkozás történik, az ezentúl mindig akként eszközözzék, hogy magából a hivatkozásból is kitűnjék, hogy ez a rendszer soha semmiféle törvényes fórum által el nem ismerttetett, - és végül az említett rendszer által a saját megjelölésére használt különféle elnevezések /: tanácsköztársaság tanácskormány stb.:/ előtt mindenkor az "ügynevezett" szó alkalmazandó, mi által az említett körülmény kellőképen kifejezésre jut.

A miniszter helyett:

helyettes államtitkár.

Knapp helyettes államtitkár rendelete a hadügyminiszter nevében a Tanácsköztársaság idejére vonatkozó hivatalos szóhasználatról. (17.039/Eln. a. rend. 1919. október 26. A Hadtörténelmi Levéltár tulajdona.)

a kommunizmus érdekében kifejtett propaganda az 1878:V. tc. izgatásról szóló szakasza, pénzügyi része pedig hűtlen kezelésnek minősül és az 1897:XX. tc. rendelkezéseibe ütközik.

Aki a Tanácsköztársaság ideje alatt a propagandán kívül sajtóügyekkel is foglalkozott, annak az ellenforradalmi kormány hatalomra jutása után különböző büntetőtörvények lázításról, kihágásról szóló paragrafusai alapján is felelnie kellett. Az 1918. évi forradalmi és a tanácsköztársasági jogszabályokat — beleértve a sajtóval kapcsolatos rendelkezéseket is — a szegedi kormány már 1919. június 9-én hatályon kívül helyezte, kimondva, hogy az „ország egész területére kiterjedő érvénnyel az 1918. évi II. néptörvény⁷³ hatályát fölfüggesztette” és a tanácsköztársasági „újságkiadással, sajtóval kapcsolatos mindennemű tevékenység kihágásnak minősül az 1916. évi IV. tc. 6. paragrafusa alapján”.⁷⁴

A budapesti „bevonulás” után, 1919 szeptemberében, a Hadügyminisztérium is megkezdte a körültekintő anyagmegsemmisítést. A 14 801/Eln. 10. számú, szeptember 4-én kelt rendelet a kommunista sajtótermékek bevonásáról intézkedett. A katonai kerületi parancsnokoknak elrendelték, mivel március és július között „mintegy kétmillió ív olyan tartalmú sajtótermék jelent meg, melyek nagyon alkalmasak a társadalmi rend felforgatására, a magyar nemzeti öntudat kiirtására, a kommunista és bolsevista téveszmék terjesztésére és a hadsereg elleni propagandára ... a legmesszebb menő módon intézkedjék, hogy az említett sajtótermékek az alárendelt csapatoknál, intézeteknél és egyéneknél felkutattassanak, elkoboztassanak és megsemmisíttessenek.”⁷⁵

A sajtószabadság korlátozására, a baloldali iratok megsemmisítésére szüksége volt az uralomra jutott jobboldali kormánynak, hogy kivonja a „veszélyeseket a forgalomból”. Az igazságügyminiszternek már szeptember 8-án jelentette a budapesti államügyészség vezetője, hogy a megjelent tanácsköztársasági sajtótermékek átvizsgálása folyamatban van, azokról jegyzéket készítenek, amelyek majd alapját képezik a „sajtó munkásai elleni nyomozásnak”. Dr. Baloghy főügyész „sürgősnek és fontosnak” tartotta, hogy „ezek a bűnperek sürgősen és azonnal megindíttassanak”.⁷⁶

Névtelen „honfiak” is beadványokat küldözgettek illetékeseknek a „józan cenzúra szükségességéről”. A Hadügyminisztériumba küldött beadványt keserű megjegyzéssel látta el az Elnöki 8. osztály ügyintézője. „Még háború idején, — mikor sokkal nagyobb hatalom volt a kezünkben mint most, sem tudtunk a cenzúrával boldogulni ... Ezt a miniszterelnök is tudja” — és szeptember 15-én ad acta tették a javaslatot.⁷⁷

A közrendet és közbiztonságot veszélyeztető sajtótermékek beszolgáltatásáról szóló 4680 M. E. számú rendelet október 1-én jelent meg. A rendelkezés a közintézményeknek is kötelezővé tette, hogy beszolgáltassák a tulajdonukban levő az „ügynevezett Tanácsköztársaság” alatt keletkezett nyomdatermékeket, valamint előírta azt is, hogy mindazok „kik tudomással bírnak arról, hogy kiknek birtokában és hol léteznek ilyen sajtótermékek, kötelesek azt a szükséges adatok közlése mellett az illetékes kerületi kapitányságnak annál is inkább beje-

73 Az 1918. évi II. Néptörvény a sajtószabadságról. Megj. Magyar Törvénytar, 1918. évi törvények, Függelék.

74 HL HM 1919. 702. doboz, a szegedi ellenforradalmi hadsereg iratanyaga. Hivatalos Közlöny, Szeged, 1. sz. 1—1919. M. E. rend. és uo. Hivatalos Közlöny, 3. szám. 5—1919. M. E. rend. sajtótermékek ellenőrzése tárgyában június 12.

75 HL HM 1919. Eln. (10/35) osztály iratai, 693. doboz. Uo. utóiratok 15 602/Eln. 9., 15 628/Eln. 10., 377 082/Eln. 10. Válaszok arról, hogy az anyagokat megsemmisítették.

76 OL K 26 ME 1919—III. 1207. 23 158/1919. I., IV., V. sz. Hivatalos másolat.

77 HL HM 1919. En. 8. oszt. 15 774.

lenten, mert ennek elmulasztása miatt a kihágási eljárás ellenük, mint részek ellen, szintén folyamatba fog tétetni.”⁷⁸

A hadügyminisztériumi Elnöki 10. osztály szeptemberi rendelete, valamint a fenti miniszterelnökségi utasítás a Hadtörténelmi Múzeumot igen érzékenyen érintette. A rendelkezést azonban a Múzeum akkori vezetői sajtó belátásuk szerint értelmezték, amennyiben beszolgáltaták a sajtótermékeket, vagyis kifejezetten az újságokat. A múzeumi gyűjteményben ma fellelhető Proletár Hadsereg, A Vörös Katona mind 1945 utáni beszerzés, ellenben megmaradt az akkori gyűjteményből a hivatalos lap a Budapesti Közlöny, a Tanácsköztársaság, valamint a Vörös Hadsereg Rendeletei teljes évfolyama. Többnyire megmaradtak az októberi forradalom és a Tanácsköztársaság alatt kiadott plakátok, valamint a brosrák is.⁷⁹ A hiányokat körültekintő gyűjtéssel igyekeztek a későbbiekben is pótolni, ez azonban a két katonai lapot nem érintette.⁸⁰

78 HMgy 2473/Nyt.

79 HL HM 1919. 16 124/Eln. 10. A Hadtörténelmi Levéltárnál és Múzeumnál talált sajtótermékek megsemmisítéséről, valamint a HMgy. Nyomatványtár törzslapjai a megmaradt anyagról, illetve Y 388 raktári számon a Vörös Hadsereg rendeletei és Kisközlöny a Vörös Hadsereg rendeleteihez 1919. M. kir. Hadimúzeum könyvtári növedéki napló száma 230. A közlöny egyes példányait részben eldugták, részben a Hadügyminisztérium különböző osztályairól „kéregették” össze. Néhol kivethető az egykori tulajdonbélyegző is, így pl. Hadügyminisztérium 34. osztály (ez akkor a katonai jóléti ügyek osztálya volt); s hogy még kevésbé legyen feltűnő, az 1919. március 21-ig megjelent, és a román cenzúrával ellátott, augusztus 2 után kinyomtatott Rendeleti Közlönyt be is köttették, középre téve természetesen a március—júliusi „kommunista és így üldözendő” számokat.

Hasonló módon őrizték meg — csak kötetés nélkül — a Budapesti Közlöny c. hivatalos lap március 24-én megjelent 69. számát, amelynek címdala a Tanácsköztársaság kikiáltását adta tudtul az ismert Mindenkihez! című kiáltvány közlésével. L. még a 69. sz. jegyzetét: a plakátok M. kir. növedéki napló száma 53 347.

80 Müllner János fotóriporter özvegye 1927-ben a férje hagyatékából származó üvegnegatívokat ajándékozott a Hadtörténelmi Múzeumnak, ugyanakkor felajánlott több, birtokában lévő első világháborús és tanácsköztársasági plakátot, amelyet a Múzeum aival utasított vissza, hogy a gyűjteményben ezek megtalálhatók. Ügyiratszám 813/1927. A két évvel később felajánlott 1918-as és 1919-es plakátokból azonban már vásárolt a Múzeum. Ügyiratszám 736/1929.